DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2020 GEGUŽĖS 30 D. NR. 22 (64)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

PAVASARIO BRANDA

Nuotrauka iš fotokūdra

Pavasaris, kaip teigia sinoptikai, šiais metais tęsis bene iki Joninių ir bus brandus.

Gražiai skamba. Ir kokia miela žodžių dermė – pavasaris ir branda. Siaučianti, pūkais purslojanti, drugiais plasnojanti žiedų jaunystė ir žalia, nuo lietaus apsunkusi, rami ir išmintinga medžių lapija.

Net nesinori galvoti apie pasibodėjimą keliantį karantiną. Kiekvienam normaliam žmogui nesinori. Žinoma, išskyrus mūsų valdančiuosius politikus ir aklai jų klausančius biurokratus, nes jie nėra normalūs žmonės. O normalūs nėra todėl, kad jiems labai patinka nurodinėti ir drausti, ypač tada, kai draudimai arba nurodymai peržengia sveiko proto ribas (o tai dar sykį paliudija, kad politikams neretai blogai su sveika nuovoka ir humoro jausmu).

Na, tai galbūt labiau tiko ankstesniems, dar prieškarantininiams laikams, susijusiems su vaistų, alkoholio, medicininių paslaugų ir kt. pasirinkimų ribojimu. Bet tie draudimai niekur nedingo, juos pandemijos grėsmė tik truputį priblukino. Ir nors netikiu sąmokslo teorijomis, tačiau kas galėtų paneigti, kad ir dabar galbūt paslapčia ruošiamasi draudimams ir ribojimams, tik kur kas rimtesniems – spaudos laisvės, saviraiškos, kultūrinių prioritetų ir kt.? O visų ribojimų, draudimų ir suvaržymų tikslas paprastas ir aiškus – išsiauklėti tokį žmogų, kokio reikia valdžiai, o ne visuomenei, ne šaliai, ne pasauliui. Žmogų, pasiruošusį bučiuoti ponui ranką ir nuolankiai priimti visus jo sprendimus, tegu ir pačius kvailiausius, o ne pačiam užsidirbti, dar paremti ir kitus, o jei valdžios sprendimai kvaili, tai jiems nenusilenkti, o reikalauti, kad būtų pakeisti. Ir – reikalauti, kad būtų pakeista pati valdžia, daranti tokius sprendimus.

Kad taip nenutiktų, reikia ne žmogų išlaisvinti iš visokių biurokratinių nesąmonių ir duoti jam iniciatyvą, o apipančioti jį bereikalingais popierizmais, draudimais, suvaržymais. Užtat man kartais kyla įspūdis, kad karantino metas kai kuriems mūsų politikams yra lyg kokia treniruotė – ką čia toliau uždraudus.

Bežiūrint į sveikatos apsaugos ministrą (nuo karantino paskelbimo iki šios dienos, na, gal ir anksčiau), neretai kildavo mintis, kad regiu vaidmenis keičiantį aktorių. Prastą aktorių, deja. Blankios saviraiškos – mina visą laiką ta pati, kalboje – nei kulminacijos, nei atomazgos, o teatriniai kostiumai verčia suglumti (tai generolas, tai klerkas, tai kosmonautas, nesuprasi, kas yra kas). Visai neseniai skandalą sukėlė ant knygyno durų pakabintas užrašas, kur buvo paskelbta, kad vyresniems nei 60 metų žmonėms knygyne lankytis negalima (nerekomenduojama, nepatariama ir pan. – bet esmė tai ta pati). Žmonės socialiniuose tinkluose užsipuolė knygyną, o tasai ėmė teisintis, kad toks buvo SAM įsakymas – jeigu tokio skelbimo nėra, knygynui gresia nemaža bauda. SAM bandė gelbėti munduro garbę, bet ką ten išgelbėsi – faktas toks, ir viskas.

Taigi, pavasario branda. Puikiausias metas, bet štai atsiranda tokių, kuriems niežti nagai kažką uždrausti, surikiuoti, sunormuoti, ir, žinoma, viskas visuomenės labui, bendram gėriui ir taip toliau.

O aš laukiu pražystančių akacijų, atsisėsiu po jomis ir nieko nedarysiu, tik džiaugsiuosi žaluma, gaivališku pavasariu ir artėjančia birželio branda.

Renata Šerelytė

BIRŽELIS

Pametę viską, bėkim gaudyt
Pavasarį moters plaukuos,
Kai saulė eina nusimaudyt
Ir paukštis gieda ant šakos,

Kada birželio žydras rojus
Linguoja spindinčius lapus,
Kada keleivio lengvos kojos
Linksmai žygiuoja pro kapus.

Henrikas Radauskas

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2020 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo" priedui „Kultūra", projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvybės puoselėjimas pasaulyje"

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Pavasario branda • **2-as psl. Deimantė Žukauskienė.** Istoriką Marką Lipą kalbinant • **3-as psl. Bitė Vilimaitė.** Dvi novelės • **4-as psl. Algis Vaškevičius.** Knygrišystės amatas – primirštas, bet reikalingas ir mūsų dienomis • **5-as psl. Astrida Petraitytė.** Anų laikų lietuviškojo kino stulpas: Almantas Grikevičius • **6-as psl. Marija Remienė.** Mūsų Tėtis (12) • **7-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** Toks likimas (Juozas Povilonis) • **8-as psl. Ieva Marija Mendeikaitė.** „Vilnius skaito" – jau trečiąsyk

Kitame numeryje: Knyga, skirta režisieriaus Almanto Grikevičiaus atminimui • Dar sykį apie nuostabųjį Žuvintą

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

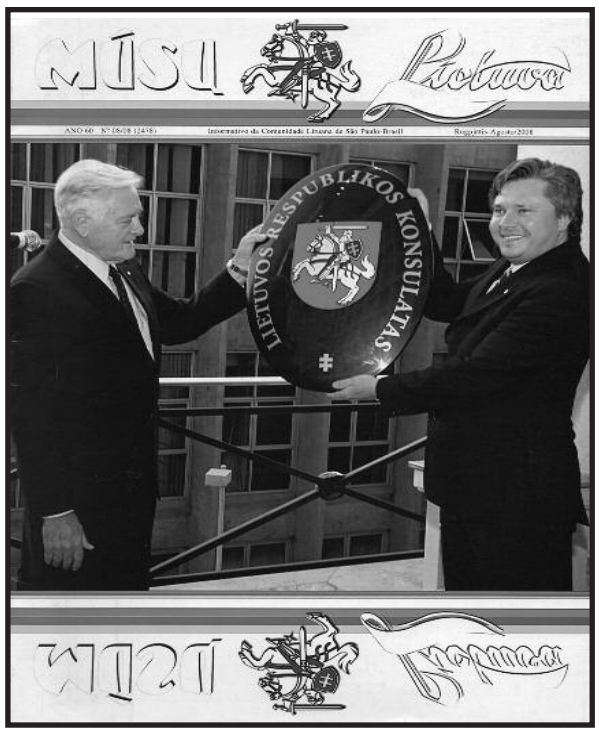

Brazilijos žurnale „Mūsų Lietuva“ išspausdintas pasakojimas apie Marką Lipą

Istoriką Marką Lipą kalbinant

Deimantė Žukauskienė

Labai smagu, kai darbas dovanoja galimybę susipažinti su įdomiais žmonėmis. Besiruošdama planuojamai virtualiai parodai „Lietuvių išeivijos žiniasklaidos lūžiai po 1990 m.”, kurią ruošia Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų departamentas ir ieškodama spaudos bendradarbių kontaktų, buvau nukreipta į Marką Lipą, kuris papasakojo ne tik apie darbą bene ilgiausiai leistame (1948–2015) Brazilijos lietuvių žurnale „Mūsų Lietuva”, bet ir apie savo šeimą, gyvenimą, darbus, mielai talkininkavo man ieškant kitų galimų respondentų bei suteikė žinių apie Brazilijos lietuvių bendruomenę.

Labai tiksliai istoriką Marką Lipą yra apibūdinęs lietuvių istorikas profesorius Egidijus Aleksandravičius, grįžęs iš ekspedicijos po Braziliją ir parengęs pokalbių knygą. Man belieka tik pritarti. „Markas Lipas – unikalus Vila Zelina herojus, kurio šaknys supina lietuviškus ir austriškus pradus. Ankstyvos tapatybės dilemos baigėsi aiškiai išreikšto lietuviškumo pergale. Prieš tapdamas profesionaliu istoriku, jis paragavo Vasario 16-osios gimnazijos Vokietijoje mokslo ir ugdymo. Galima sakyti, kad yra tipiškas tos lietuviškos diasporos akademijos alumnas – pasirengęs daug paaukoti lietuvybės išlaikymo Brazilijoje labui, nuolat sekantis Lietuvos gyvenimo ritmą ir sakantis, kad čia – Brazilijoje – net tas, kad lietuviškai šneka nesklandžiai, neretai protėvių šalį myli labiau, nei naujieji emigrantai.[1]

Papasakokite savo šeimos atvykimo į Braziliją istoriją... Kada atvyko seneliai? Kaip jiems čia sekėsi įsikurti? Ką dirbo?

Kaip dauguma lietuvių, kurie emigravo į Pietų Ameriką XX a. pradžioje, mano seneliai iškeliavo iš Lietuvos 1927 metais dėl sunkios gyvenimo padėties. Abu buvo jauni, ir tuo metu vykdyta didelė propaganda, kaip gera buvo gyventi Brazilijoje: čia duona augdavo ant medžio, nereikėdavo daug drabužių dėvėti dėl šilumos ir t.t. Brazilijos valdžia kelionę apmokėdavo, nes tuo metu ypač reikėjo darbininkų kavos plantacijose. Mano močiutė buvo iš Raseinių, o senelis iš Rokiškio... Mano močiutė sakė, kad jos tėvas, po ilgos kelionės, kai tik atvažiavo į kavos plantaciją, pamatė, kad nieko gero čia nėra. Lužne nebuvo baldų, jie turėjo miegoti ant kavos maišų... Dėl to, kad tie maišai buvo žemėti, supurvinti, jie manė, kad tai kraujas... Jie meldėsi ištisą naktį. Kai tik buvo galima, jie persikėlė į San Paulo miestą. Močiutė su seneliu susitiko lietuviškose sueigose, lietuviai stengėsi susirinkti salėse, bažnyčiose ir taip daug kas sau rasdavo porą. Seneliai dirbo paprastus darbus. Mano močiutė buvo valytoja, o senelis dirbo elektrinės techniku. Jie San Paulo mieste ir apsivedė. Po vestuvių mano močiutė buvo namų šeimininkė, o senelis dirbo toliau elektrinėje iki pat pensijos.

Kaip Jus šeimoje auklėjo? Kaip sekėsi puoselėti lietuviškumą?

Mano tėvas gimė Brazilijoje. Tėvas dar kalbėjo lietuviškai, kai buvo mažas, bet Antrojo pasaulinio karo metu kieme buvo kitų berniukų persekiotas, mušamas, nes šviesiaplaukis, kuris nekalba portugališkai, anot jų – vokietis. Tada tėvas nustojo kalbėti lietuviškai, nors ir toliau suprato kalbą. Jis tapo mechaniku ir dirbo automobilių gamykloje. Mano mama yra vokiečių kilmės, tai mano tėvai buvo mišri šeima. Aš neišmokau lietuviškai kalbėti namuose, o Vasario 16-osios gimnazijoje, Vokietijoje. Pabuvau metus tenai. Nors nekalbant iš pradžių lietuviškai, nuo jaunystės aš su broliu dalyvavome Brazilijos lietuvių bendruomenės organizacijose, šokių grupėje, skautų veikloje ir t.t. Aš pats vedžiau lietuvaitę.

Kaip lietuviškumą sekėsi perteikti savo vaikams? Ar svarstėte kada nors visam laikui apsigyventi Lietuvoje?

Mano sūnus Lucas irgi dalyvavo lietuviškoje veikloje. Ir taip, dažnai ateina mintis, ypač dėl to, kad turiu Lietuvos pilietybę. Esu istorijos mokytojas, ir tikiu, kad būtų labai įdomu ir man, ir mokiniams, jeigu turėčiau progą dėstyti Lietuvoje. Gal kada nors teks?

Kokioje lietuviškoje veikloje Brazilijoje dalyvaujate/dalyvavote?

Kaip pasakojau, šokių grupėje, skautų veikloje, lituanistinės mokykloje, rašiau straipsnius „Mūsų Lietuvos” žurnalui. Bet negaliu pasakyti, kad šiuo metu toje veikloje aktyviai dalyvauju.

Papasakokite daugiau apie tą periodą, kai darbavotės „Mūsų Lietuvos” žurnale.

Beveik 10 paskutiniųjų žurnalo gyvavimo metų buvau „Mūsų Lietuvos” spaudos bendradarbis. Rašiau Lietuvos istoriją portugališkai bei tokį „romaną” apie vieną šeimą Lietuvos istorijoje nuo Mindaugo laikų iki jai imigruojant į Braziliją... Paskutiniu metu žurnalas buvo spausdinamas lietuvių ir portugalų kalbomis, nes mažai kas lietuviškai šneka. Žurnalas nustojo ėjęs, nes susidūrė su finansiniais sunkumais... Buvo daugiau parduotas ir išsiųstas paštu, o dabar dauguma žmonių skaito elektroninę spaudą. Gal pritrūko ir padėjėjų. Vis tie patys žmonės parašydavo straipsnius, visi dirbo geranoriškai, nemokamai. Ilgai už leidybą ir platinimą buvo atsakingi lietuvių bažnyčios kunigai. Pirmiau jėzuitai, paskui saleziečiai, bet po truputį, tie kunigai arba buvo paskirti kitam kraštui, arba iškeliavo į amžinybę, todėl šiuos reikalus perėmė San Paulo lietuvių bendruomenė.

Mes, spaudos bendradarbiai, retkarčiais susirinkdavome. Sakyčiau, kad vieną kartą per metus. Būdavo kalbama apie finansus, kas turėtų išsiųsti žurnalus, kas parašyti straipsnius ir apie ką. Tada pasiųsdavome redaktorei (mano laikais, Sandrai Mikalauskas-Petroff). Ir paskui ilgai nesimatydavome, nes bendraudavome interneto pagalba. Vienišas mano darbas buvo... Atsisėsti prie kompiuterio ir rašyti... Bet man buvo labai naudinga, nes galų gale, per tiek metų rašant, turėjau beveik visą savo knygą apie Lietuvos istorijos sagą. O kaip pasibaigė... Po truputį tie (tada) „senukai” iškeliavo į Anapilį ir jų įpėdiniams nebebuvo taip svarbu leidinys, o žurnalas jau finansiškai jau neišsilaikė. Mes pabandėme atgaivinti interneto svetainėje, bet nepasisekė. Bet čia aš pateikiu tik savo požiūrį. Gal kas iš žurnalo bendradarbių manytų kitaip...Tik turiu pripažinti, kad aš labai džiaugiuosi, kad turėjau progos būti „Mūsų Lietuvos” kolaborantas, nes žurnalas buvo gražiai spausdintas ir su širdimi padarytas.

Kuo šiuo metu užsiimate?

Paskutiniu metu sunkiau dalyvauti tose veiklose, bet kai tik bus galima, norėčiau vėl dėstyti lietuvių kalbą ir Lietuvos istoriją lituanistinėje mokykloje. Šiuo metu mokau istorijos Brazilijos mokyklose nuo VI iki XIII klasės ir ką tik pradėjau psichopedagogikos studijas.

Gal žinote, ar atvyksta lietuvių gyventi į Braziliją? Kaip manote, kuo Brazilija gali būti patraukli lietuviams?

Man atrodo, kad kol kas mažai lietuvių atvyksta gyventi į Braziliją. Daugiausiai tai yra profesoriai, inžinieriai, studentai, kurie pasilieka čia neilgai. Skiriasi mūsų klimatas ir gamta. Gal Brazilija nėra tokia patraukli dažnai ir dėl finansinių ir socialinių problemų. Gal Šiaurės Amerika yra daug įdomesnė, tiems, kurie nori įsikurti svetur.

Kokią lietuvišką veiklą dabar galima rasti Brazilijoje?

Brazilijoje veikia lietuvių bendruomenė, jaunimo sąjunga, yra dvi šokių grupės, lituanistinė mokykla „Vilnis” ir San Paulo mieste yra tikras lietuviškas rajonas: „Vila Zelina”. Tenai vyksta dauguma lietuviškų renginių, o taip pat ir yra lietuvių bažnyčia, lietuviškų maisto prekių parduotuvės, restoranas, karčiama.

Su kokiomis problemomis šiuo metu susiduria lietuvių bendruomenė?

Tos problemos jau tęsiasi labai seniai, generacija po generacijos. Senieji lietuviai, vystę lietuvišką veiklą, miršta, o naujų, energingų lietuvių neatvyksta... Atvyksta daugiausiai praktikantai iš Lietuvos dėstyti lietuvių kalbos, kultūros keletui mėnesių Lietuvos konsulato dėka. Jie šiek tiek padeda dar su organizacijų veikla, bet pagrindines problemas sunku spręsti.

1. Pokalbiai lietuvių pasaulio pakraštyje: Brazilija / Vytauto Didžiojo universitetas. Lietuvių išeivijos institutas; sudarytojai Egidijus Aleksandravičius, Daiva Kuzmickaitė, Ingrida Celešiūtė, Marija Raškauskienė. Vilnius: Versus aureus, [2013]. P. 29

Bitė Vilimaitė **Dvi novelės**

Trys susitikimai

Tą vasarą kurortas buvo išdegintas saulės. Žaliasis ruožas ant šaligatvių buvo pilnas negyvos žolės, tarsi nelygiai nudažytų chna plaukų. Užtat gerai uždėrėjo čerešnės. Kaimiečiai pardavinėjo jas visuose kampuose, atveždavo mediniuose lagaminuose, seikėdavo gorčiais. Pliaže buvo visur prispjaudyta kauliukų, kurie, saulės ir smėlio nusvilinti, palankiomis sąlygomis turėjo čia kada nors sudygti ir virsti gamtos reiškiniu. Sodai pajūryje... O dabar jūra buvo natūrali riba žmonių tuštybei. Pavargusi nuo karščio moteris atėjo su vaiku j parką, sustojo prie tvenkinių, kur plaukiojo maži gulbiukai. Vaikas mėtė į vandenį bandelės trupinius, o ji sėdėjo ant suolelio, stebėdamasi vėsa ir jaukumu. Jūra ošė toli, kaip kriauklėj.

– Mama! – pribėgo vaikas kruvinais keliais. – Aš pargriuvau.

Moteris ėmė dairytis po stropiai nušienautą pievą ir gėlynus.

– Ak, čia vis užjūrinės žolės, – tarė ji. – O keliauninko gysločio nėra.

Ji priglaudė vaiką, tas tyliai kūkčiojo. Ir tada ji pamatė savo buvusį vyrą. Jis stovėjo ant lieptelio ir žiūrėjo į gulbes. Jai pasivaideno persekiojimas ir kerštas už tai, kad ji išsiskyrė jam patekus į kalėjimą. Štai jis stovi, o čia pat mažai žmonių. Bet vyras nematė jos. Baltaveidis, — iš to suprato jį šiandien atvažiavus, – jis klydinėjo žvilgsniu po žalius maurus, ir staiga jos mintis nulėkė pas jį, negraži kaip mažas gulbiukas, bet jis jau pasisuko eiti – ir nuėjo.

– Mama, mama, – kartojo vaikas, – man jau nebeskauda.

Kitą kartą ji pamatė savo buvusį vyrą paštę. Ji laukė eilėje pasiimti perlaidos, o vyras žiūrinėjo laiškus „iki pareikalavimo". Ji stebėjo jo veidą, kai jis praplėšė voką: godi nekantrybė – ir tuoj nusivylimas, veidas liko liūdnas kaip pilnatis. Laišką sugniaužė ir įmetė į šiukšlių dėžę. Ji vos susiturėjo nepaėmusi jo paskui; jautė, kaip baisiai plaka širdis, ramiau, kartojo, tu, šitiek iškentėjusi širdie... Ji suskaičiavo stambią sumą, pajuto silpną panieką siuntėjui. Išėjusi pašaukė vaiką. Jis žaidė šventoriuje, Įlipęs per tvorą. Ir ji gerokai papurtė jį čia pat, prie kažkokio vyskupo kapo.

Štai ir trečias susitikimas, po kokios savaitės. Jis buvo jau čiabuvis, guminės basutės, dykinėtojo eisena, nudrengti džinsai ir palaikiai marškinėliai su kažkokio bitlo galva. Taip, jis atrodė pasibaisėtinai jaunas. Salia ėjo mergina, matyt, ničnieko nežinanti apie jo praeitį, kitaip argi ji išdrįstų su juo viešai rodytis?.. Moteris sekė jį apstulbusi. Dabar ji nebegalvojo, kad jis atvažiavo jos ieškoti. Turbūt jis išmetė ją iš galvos, kaip išmesdavo kažkada dar apygeres pirštines. Jis nė nebepažįsta jos po trejų metų, nepasistengė jos įsivaizduoti pasikeitusios: linkusi į tukimą, ji jau visai apvali, plaukai lygūs, trumpi, jos rūbai dabar paprasti, burnoj keli auksiniai dantys; vaikas labai išaugęs. Ko norėti, kad jis pažintų ją... Ji įėjo į paštą, išsikeitė kapeikų tarpmiestiniam pasikalbėjimui. Aš greit grįšiu, šaukė ji į ragelį. Anas balsas kalbėjo labai lėtai, ji net jautė iš ragelio remontuojamo buto kvapą. Už ką tas gerumas, už ką ta laimė, beveik rėkė ji. Taip suėjo visos monetos.

Išvažiavimo dieną moteris su vaiku dar nuėjo išsimaudyti. Praplaukė baltas garlaivis, sukėlė bangeles. Ji laikė vaiko rankutę ir klausėsi garsiakalbio, – devintą valandą ryto už pliažo ribos nuskendo žmogus, jo asmenybė aiškinama.

– Mama, aš noriu plaukti garlaiviu, – pasakė vaikas.

– Palauk, – tarė moteris, žiūrėdama į jūrą. – Kitąmet plauksim.

– Mama, – pasakė vaikas, – aš nebeprašysiu, tik tu neverk.

Ji tempė vaiką pakrante, jos veidas buvo lyg moters smėlynuose. Mintis luošelė nulėkė pirma jos už pliažo ribos ir prisiglaudė prie šlapių vyro

Rimantas Dichavičius. Iš ciklo „Žiedai tarp žiedų", 1969–1980

Užrašų knygutėje apie Antaną

Rudas genas ėjo per tą giminę. Vaikai nuo mažens uogaudavo, kad užsidirbtų knygoms. O tėvas, didžiausias rudis ir dar girtuoklis, sutrypdavo tas knygines svajones, paprasčiausiai atimdamas iš vaikų pinigus. Tėvui pasitaikė išimti vieną savo vaiką iš kilpos; ilgai jį purtė, kol atgaivino. Tai ir buvo Antanas. Žvaigždėms lėmus, jis išliko gyvas. (Argi verta mirti dėl kažkokios užrašų knygutės, kurią atėmė tėvas?) Antanas buvo dėkingas tėvui už gyvenimą ir tai išreiškė pabėgdamas iš namų. Tačiau rudasis genas persekiojo jį ir svetur. Jis išaugo vidutinio ūgio, keverziškai sudėtas, vilkiško žvilgsnio, didele veršiuko širdim. Kurį laiką sėkmingai sportavęs, Antanas viską metė ir atsidavė girtavimui ir siautėjimui. Paskui jis išplaukė į jūrą. Niekas nežino, kaip jam šovė į galvą kažkokiame svetimšalių uoste nupirkti savo tolimai pusseserei kailinius. Atsidūręs krante, jis pirmiausia nuskubėjo į mažą Vidurio Lietuvos kaimelį apdovanoti tos moters, kuri apie jį beveik nieko nežinojo. Man teko stebėti tą sceną.

– Atsidarė durys, ir į mažą gražią svetainę įėjo keverziškas, vilkiško žvilgsnio žmogus.

– Sveiki, – tarė jis. – Kuri čia mokytoja Alena?

Aš Alena, – atsakė mano draugė, tos svetainės šeimininkė.

– Čia jums dovana, – tarė Antanas.

– Ak, nereikia, – nuraudusi tarė Alena. Ji tikriausiai pamanė, kad čia kokio mokinio tėvas atnešė kyšį.

– Kodėl nereikia? – nustebo Antanas. – Šitie kailiniai puikiai tiktų ir karalienei Elžbietai.

Jis išvyniojo kailinius ir metė juos ant sofos. Alena atidžiai pasižiūrėjo į Antaną ir, be abejo, tuoj pažino rudąjį giminės geną.

– Antanas? – paklausė atsargiai. Tačiau tuoj pat sentimentaliai sveikinosi su juo.

Nežinau, kiek laiko Antanas viešėjo pusseserės namuose, gal išvažiavo rytojaus dieną, nespėjęs sukompromituoti jos tame bažnytkaimyje, – nežinau. Rudenį gavau nuo mielosios Alenos keistą laiškutį, kad į sostinę esąs atvykęs Antanas, pasiryžęs mokytis ir ką nors baigti, ji remsianti jį materialiai, o aš, prisiminusi brangias draugystės dienas, dėl jos gal neatsakysianti jam moralinės pagalbos. Jam davusi mano adresą.

Tačiau moralinės pagalbos Antanui nereikėjo, nes jis nė karto pas mane nepasirodė. Tiesa, kartą senelė minėjo, kad kažkas paskambinęs prie durų, ji atidariusi ir pamačiusi rudaplaukį vilkiško žvilgsnio žmogų. Nespėjus jam prasižioti, senelė užtrenkusi duris ir dar užkabinusi grandinėlę. Buvau ką tik ištekėjusi ir padėkojau Viešpačiui, kad ne aš tąsyk atidariau duris...

Sirgau visą žiemą ir kartą, kai vyras muturiavo mane skaromis, kad išvestų pasivaikščioti, prisiminiau karalienės Elžbietos kailinius. Mano juodbruvas vyras turėjo inžinierišką profilį ir kirpėjiškus ūselius. Aš staiga atkreipiau į tai dėmesį, uždusau iš susijaudinimo ir tuoj susigėdau, nes jo kantrybė buvo tokia patikimą, kaip kandidato atlyginimas, o gerumas neribotas, – kaip šaltas vanduo iš čiaupo, kuris nuolatos kapnoja...

Tą vasarą mes buvom pakviesti į jo sesers vestuves. Nuvažiavom. Dar neįėję vidun, pajutome kažką įtartina, – gatvelė privaryta juodų „Volgų", ar ne keturiolika jų suskaičiavom. Mano vyras paspartino žingsnį. Jis puolė ieškoti motinos ir sesers, bet visur maišėsi svetimi žmonės, daugybė žmonių, akys raibo nuo gėlių ir apdarų. Tiesa, buvo labai karšta, vėliau pratrūko audra, bet sieros kvapą aš pajutau dėl tikresnės priežasties, – kambaryje pamačiau Antaną, taip, rudąjį Antaną, meiliai kalbinantį jaunas pamerges. Jis manęs nepažino. Man pamojo vyras. Susirinkome į mažą kambarėlį: motina ir duktė, abi apdujusios, aš, mano vyras ir Antanas.

– Šitokia prabanga! Kam tos pirkliškos užmačios? Keturiolika mašinų! – varė mano vyras.

– Ir visos juodos! – atsakė Antanas pasididžiuodamas. – Aš su tamstos seserimi gyvenu jau du mėnesiai, bet noriu, kad būtų laip, o ne kitaip. Aš jai sakiau, esu prakeiktas rudis, ji gali gauti geresnių, tokia gražuolė...

Mes visi sužiurome į nuotaką: mirtinai blyškiame veide degė akys ir plastėjo blakstienos kaip paties mažiausio pasaulyje paukščio sparneliai...

– Tokia gražuolė, o man labiau patinka tokios... lyg voverės, lyg lapės... – Jis staiga čiupo mane ir išbučiavo.

Naktį buvo baisi audra. Mes staiga išgirdome balsus jaunųjų kambaryje; trinktelėjo durys, kažkas išėjo į lietų. Mano vyras šoko iš guolio ir pašaukė seserį vardu.

– Aš čia, jis mane užrakino, pats išėjo pasivaikščioti, – atsake sesuo už sienos tolimu keistu balsu.

Mes dar kiek pasikalbėjome per uždaras duris. Štai tada ji ir papasakojo apie nelemtąją užrašų knygutę Antano vaikystėje, kuri jam vos nekainavusi gyvybės. Dar keletą smulkmenų iš jo gyvenimo galėjau pridurti ir aš, bet nutylėjau. Kažin ar jis sugrįš, visi galvojom. Ryto prieblandoje jazminai kaip šlapios katės glaustėsi prie palangių.

Knygrišystės amatas – primirštas, bet reikalingas ir mūsų dienomis

Algis Vaškevičius

„KNYGrišių KNYGos" – taip pavadinta paroda veikia Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Ji išsamiai ir labai įdomiai pristato Vilniaus knygrišių gildijos darbus, kurių parodoje yra daugiau kaip šešios dešimtys. Čia rasime ir fotografijas, iliustruojančias tai, kaip knyga atrodė prieš restauravimą bei po jo, taip pat sužinosime, kas tai yra marmuruotas popierius. Tai puiki proga iš arčiau susipažinti su iš amžių glūdumos atėjusia knygrišyste, kuri yra kultūros paveldo dalis.

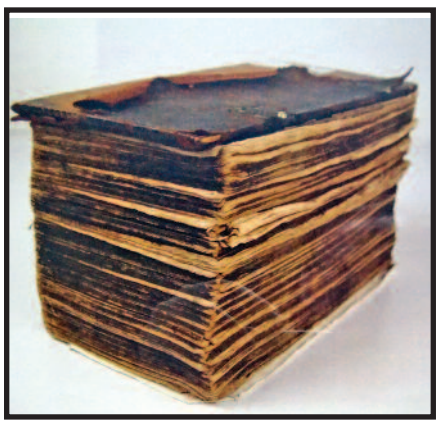

Taip atrodo restauruojamos knygos

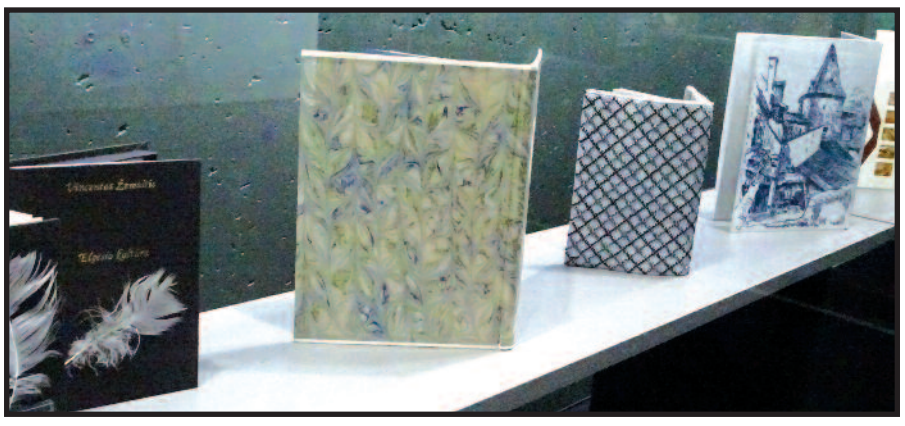

Parodoje – knygrišių darbo rezultatai

A. Vaškevičiaus nuotraukos

Parodą aplankė prezidentas

Parodą gegužės 15 dieną apžiūrėjo šiame muziejuje lankęsis Lietuvos prezidentas Gitanas Nausėda. Čia jis užtruko išties ilgai, nes yra žinoma, jog prezidentas jau seniai kolekcionuoja senąsias knygas, turi labai vertingų egzempliorių. Prezidentas įdėmiai gilinosi į parodoje pristatomas knygrišystės subtilybes, o dovanų jis gavo ankstesnių knygrišių parodų katalogus.

Parodos rengėjai teigia, kad atliekant bibliofilinius meninius įrišimus svarbiausia yra knygos tekstas, kuris dažnai būna literatūros klasika ar svarios kultūros temos. Viršelio apipavidalinimas kukliai derinamas prie teksto prasmių ar emocijų, sustiprindamas ar papildydamas jų meninį poveikį bei atlikdamas apsaugos funkciją.

Kitas dalykas – eksperimentiniai įrišimai, kurie yra labiau orientuoti į knygrišystės amato specifiką, pabrėžiant įrišimų konstrukcinę įvairovę, paveldėtą iš amato istorijos, ją kūrybiškai interpretuojant. O autorinės knygos-objektai permąsto knygos funkciją, galias ir prasmę kultūriniame žmogaus ar visuomenės gyvenime, kai išreikšti idėjai pasirenkamos netradicinės formos ar medžiagos.

Vilniaus knygrišių gildija įkurta 2003 metais, steigimo metu joje buvo 13 narių, dabar jų skaičius siekia dvi dešimtis. Gildijos steigėjų branduolį sudarė Vilniaus didžiųjų bibliotekų knygų restauratoriai, tačiau į jos veiklą įsitraukė ir kai kurie dailininkai-odininkai, baigę studijas Estijoje, kur veikia gerai žinoma odos meno bei knygrišystės mokykla, taip pat grafikas, knygų dailininkė, menotyrininkė, popieriaus marmuruotoja – visi vienaip ar kitaip susiję su knygrišystės amatu. Tad šie nariai ne tik restauruoja ar įriša paprastus įrišimus, bet taip pat atlieka bibliofilinius meninius įrišimus, kuria eksperimentinius ar konceptualius įrišimus bei autorines knygas-objektus. Populiarindami knygrišystės amatą ir meną gildijos nariai taip pat veda mokymus ir edukacijas, atlieka mokslinius tyrimus, dalyvauja parodose, bei organizuoja jas patys.

Lietuva knygrišių neruošia

Lietuvoje nėra knygrišius vienijančios šio amato mokyklos, tad ir gildijos meistrų įgytos žinios bei patirtis labai skirtinga. Vieniems tai tik hobis, kitiems – kasdienis darbas, dar kitiems tai kūrybinė veikla. Vieni knygrišiai žinias įgijo restauravimo darbe, kiti – meno mokyklose, tačiau visiems daug teko ir tenka mokytis savarankiškai ardant senus įrišimus, stebint labiau patyrusių kolegų darbą, skaitant profesinę literatūrą, naršant interneto platybėse, vykstant į stažuotes ir kursus užsienyje, eksperimentuojant ir mokantis iš savo klaidų.

Parodos kuratorė Rūta Taukinaitytė-Narbutienė pasakoja, kad ši paroda neturi nei temos, nei žanro, nei technikų ribojimo – tiesiog norėta kuo plačiau pristatyti gildijos meistrų veiklą, apimant visą gildijos gyvavimo laikotarpį nuo pat jos įkūrimo. Kūriniai nebuvo specialiai atrenkami – autoriai sunešė po kelis darbus savo nuožiūra. Pasak jos, gal tik dešimtadalis kūrinių yra visiškai nauji, dar niekur nerodyti darbai, bet ir seniau atliktus įrišimus vėl išvysti įdomu ir verta, nes vieni rodyti labai seniai, kiti – toli nuo Lietuvos, treti galbūt buvo praleisti ar jau pamiršti. Tai retrospektyvinė, tad ypač gausi paroda.

„Tiesą sakant, negaliu prisiminti kitos tokios didelės parodos, skirtos vietinei šiuolaikinei knygrišystei. Ekspozicija išdėstyta sugrupuojant kūrinius pagal žanrus. Viena dalis – tai ant ilgo stalo, po stiklu suguldyti įrišimai, akcentuojantys amato subtilybes, istoriją ir konstrukcijų įvairovę. Tai istorinių įrišimų kopijos, replikos ir rekonstrukcijos, siekiant atkartoti ir parodyti prieš tūkstantį ar penkis šimtus metų naudotus įrišimo būdus bei medžiagas (medinius kietviršius, pergamentą, lietus žalvarinius apkaustus, ir pan.). Tokių įrišimų daugiausiai yra padaręs knygų restauratorius Sigitas Tamulis.

Ši ekspozicijos dalis užbaigiama šiuolaikiniais meniniais eksperimentiniais įrišimais, kuriuose dėmesys labiau skiriamas įrišimo konstrukcijai, o ne viršelio apipavidalinimui, interpretuojami istoriniai pavyzdžiai. Siekdami pristatyti amato raidą, sąmoningai koncentruojamės ne ties dekoro stilių raida, o ties knygos struktūros raida. Būtent konstrukcija bei jos santykis su medžiagomis lemia ne tik knygos tvirtumą ir funkcionalumą, bet ir knygos formą bei kinetines savybes", – teigia parodos kuratorė.

Kita, pati didžiausia dalis ekspozicijos, kuri išdėstyta ilgojoje stiklinėje sienoje, skirta meniniams-bibliofiliniams įrišimams. Juose knygrišystės amatas ir menas tarnauja tekstui. Šių knygų forma įprasta tradicinė, tad dėmesys persikelia į viršelio apipavidalinimą. Juose gausu skirtingo stiliaus meninių sprendimų, įvairių technikų ir medžiagų naudojimo, nors dominuoja oda. Pasak parodos kuratorės, atsižvelgdamas į įrišamos knygos turinį, knygrišys viršeliui sukuria unikalų dekoro piešinį. Leidiniai svarbu ir jie yra įvairūs tai ir grožinė literatūra, ir knygų, fotografijų, meno albumai, žinynai, mokslinės monografijos, autorinės knygos ir kiti.

Dalyvauja parodose užsienyje

Ilgametė meistrų patirtis, žinios ir įgūdžiai, naudojami metodai ir papildomi, sutvirtinantys konstrukciniai elementai, būdingi tik rankų darbo knygrišystei, lemia geresnę įrišimo kokybę, kuri užtikrina knygos ilgaamžiškumą bei funkcionalumą. Pramoninės gamybos metu įrišimo procesą pagreitina ir atpigina mašinų naudojimas, supaprastinti ir standartizuoti gamybos metodai. Nepaisant to, rankų darbo knygrišystė vis dar reikalinga, kai susiduriama su nestandartiniais atvejais (periodinių leidinių įrišimas, senų knygų perrišimas bei knygų restauravimas, bibliofiliniai leidiniai, mažo tiražo leidiniai, vienetinės knygos, rankraščiai, meniniai spaudiniai, nestandartinio dydžio ar formos knygos, knygos iš netradicinių medžiagų, ir kiti atvejai).

Pasaulyje paplitusi praktika, kad rengiant tarptautines knygų įrišimų parodas specialiai tai parodai atspausdinamas mažo tiražo leidinys, kuris neįrištas išplatinamas dalyviams. Taip daroma tam, kad kūrėjams būtų suvienodintos konkursinės sąlygos ir užtikrinta, jog darbai bus nauji ir niekur nerodyti, o tuo pačiu propaguojama ir platinama nacionalinė kultūra bei literatūra už tos šalies ribų. Tokiu būdu pas knygrišius susikaupia nemažai knygų užsienio kalbomis.

Tad ir šioje ekspozicijoje matomos knygos prancūzų, anglų, čekų, estų ir kitomis kalbomis reiškia, jog šie darbai dalyvavo tų šalių parodose. Prancūzai rengia bienales, anglai knygrišystės parodas organizuoja kas ketverius, estai – kas penkerius metus. Viena paroda, kurioje dalyvavo gausus Vilniaus gildijos narių būrys, įvyko Čekijoje ir apkeliavo net devynis šios šalies miestus. Taip pat ir Kristijono Donelaičio „Metai" buvo išleisti specialiai VII tarptautinei meninės knygrišystės parodai Vilniuje 2016 metais.

Greta knygrišystės šliejasi ir kitas labai senas – popieriaus marmuravimo amatas. Šis specifine technika dekoruotas popierius Europoje paplitęs nuo XVII amžiaus, knygų įrišimuose priešlapiams ir viršeliams padengti buvo naudojamas iki XX a. pradžios. Per šimtmečius susiformavusi marmuruoto popieriaus raštų įvairovė nėra atsitiktinė, juos lemia gamybos proceso ypatumai, todėl kiekvienas raštas turi savo pavadinimą.

Marmuruoto popieriaus pavyzdžiai.

Siaurojoje sienoje, atokiau nuo knygų, pakabintas marmuruoto popieriaus stendas pristato žiūrovui šio popieriaus raštų įvairovę. Juos, remiantis istoriniais šaltiniais ir šiuolaikinių meistrų žiniomis, profesionaliai atkūrė popieriaus marmuruotoja Aušra Lazauskienė. Greta esančiame ekrane rodomas trumpas vaizdo įrašas, kuriame autorė demonstruoja, kaip šis popierius daromas, ksaip ruošiami dažai, kaip daromi raštai „ant vandens", kaip merkiamas popieriaus lakštas. Toks dekoruotas popierius kelis šimtmečius buvo populiarus knygrišystėje Europoje ir už jos ribų, naudojamas tiek knygų viršeliams, tiek priešlapiams.

„Paskutinė ekspozicijos dalis – nuotraukos, kuriose pristatomi knygų restauravimo pavyzdžiai. Tai keliolika atsitiktinai parinktų senovinių knygų, saugomų didžiosiose Vilniaus bibliotekose, kurios buvo nufotografuotos prieš ir po restauravimo. Tokiu būdu palyginimui skirti suporuoti vaizdai iškalbingai iliustruoja restauratorių darbą ir meistriškumą, kaip antram gyveni-

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

mui prikeliamos, regis, beviltiškai sutrūnijusios ir sudriskusios knygos.

Platus šiuolaikinės rankų darbo knygrišystės pasaulis parodoje pristatomas skirtingais aspektais ir priemonėmis, sunku būtų išskirti įdomiausius ar svarbiausius eksponatus, ir, tikėtina, kiekvienam didžiausią įspūdį paliks visai skirtingi dalykai. Ekspozicija sudomins tiek knygų profesionalus, tiek niekada nesusidūrusius su šia sritimi žiūrovus, nes vertinant šiuos darbus visiškai užtenka kliautis savo subjektyviais estetiniais potyriais", – įsitikinusi R.Taukinaitytė-Narbutienė.

Ne viskas matuojama pinigais

Paklausta, kiek laiko reikia knygai įrišti, parodos kuratorė sakė, jog įrišimo konstrukcijų esama labai įvairių, jų, su visomis variacijomis, priskaičiuoti galima net iki kelių šimtų. Vieni jų yra labai paprasti, padaromi per kelias minutes, kiti per kelias valandas, treti – per kelias dienas, o ketvirti – per kelias savaites. Pasak jos, įrišimo trukmė priklauso ne tik nuo pasirinktos konstrukcijos, bet taip pat nuo naudojamų medžiagų, nuo knygos dydžio, nuo technikų sudėtingumo, nuo dekoro gausos ir papildomų elementų kiekio (ar kaptalai pinti rankomis ir kokiu būdu, ar bloko kraštas dekoruotas ir kokiu būdu, ar yra dėžutė aksominiu dugnu) ir t.t. Įrišimą sudaro daug elementų, kiekvienas jų įvairuoja nuo paprasto, iki sudėtingo varianto, tad yra gausybė galimų jų kombinacijų.

„Meistras turi pažinoti daug medžiagų (popierius, šilkas, oda, medis, metalas, sintetinės medžiagos ir pakaitalai), atlikti daug skirtingų veiksmų (siuvimas, klijavimas, odos ploninimas, kaptalo pynimas, šlifavimas, auksavimas, popieriaus ir odos dekoravimo technikos, etc.), tad jam reikia ne tik daug žinių, patirties, bet ir kantrybės. Taip pat – bent šiek tiek meninio kūrybinio potencialo, nemažai kultūros, literatūros, istorijos žinių. Dar reikia daug įrankių, kurie taip pat yra sudėtingi ir brangūs, ypač tie, kurie skirti viršelio auksuotam dekorui atlikti.

Šio amato puoselėtojų nėra daug, bet, regis, esamai paklausai jų pakanka. Deja, jaunimas nelabai domisi, rimčiau į šią veiklą įsitraukia gal tik vienas kitas žmogus per dešimtmetį. Parodose dalyvaujame nedažnai, mat tokie darbai daromi ilgai ir kaupiasi lėtai, be to, parodos labiau reiškia išlaidas nei pajamas, nors reikia pripažinti, jos supažindina žiūrovą su menine knygrišyste, kūrėjais ir naujausiais darbais, skatina meistrus labiau pasitempti, pasivaržyti, konkuruoti, prisideda prie nacionalinės kultūros ir literatūros sklaidos – tai netiesioginė, pinigais nepamatuojama nauda", – sakė parodos kuratorė, kviesdama aplankyti šią retą ir įdomią ekspoziciją iki rugpjūčio 9 dienos.

Anų laikų lietuviškojo kino stulpas: Almantas Grikevičius

Astrida Petraitytė

I. Faktas, meninis filmas – Lietuvos kino studija. Scenarijaus autorius Vytautas Žalakevičius, režisierius Almantas Grikevičius, operatorius Donatas Pečiūra. – 1980

II. Lina Kaminskaitė-Jančorienė, Aurimas Švedas. Epizodai paskutiniam filmui: režisierius Almantas Grikevičius. – Vilnius: Vaga, 2013

Filmo „Faktas" (1980) režisierius Almantas Grikevičius (viduryje) ir aktorius Regimantas Adomaitis (dešinėje) Kanų kino festivalyje. Lietuvos literatūros ir meno archyvo nuotr.

Karantino suvaržymai, ko gero, vertai priminė, jog savo kultūrinius poreikius nebūtina vien naujienomis tenkinti – galima ir tarp užmestų (skaitytų ar ne) knygų pasirausti, ir iš virtualios erdvės senų laikų filmą (žiūrėtą ar ne) išsitraukti. Knygos apie režisierių Almantą Grikevičių nebuvau skaičiusi, filmas „Faktas" žiūrėtas „anais laikais", atmintyje išlikusi toji formuluotė: tai apie vokiečių sudeginto Pirčiupių kaimo tragediją…

Beje, šalia šių dviejų aptarsimų šaltinių reiktų nurodyti dar vieną – būtent inspiravusį ir knygos, ir filmo paiešką: internetinį, *Youtube* (rusišką) pokalbį su Jelena Solovej, jau ne vieną dešimtmetį JAV gyvenančia rusų (neapsiverčia liežuvis sakyt „sovietinio" apie, tarkim, „Meilės vergę") kino žvaigžde, besisvečiuojančia gimtinėje, Maskvoje… Ir štai toks pokalbio vedėjo klausimas-konstatavimas: esate vienintelė sovietų aktorė, apdovanota Kanų kino festivalyje. Solovej, galima sakyti, „gūžteli pečiais": taip, už antraplanį vaidmenį Grikevičiaus „Fakte" jai buvo skirtas prizas, bet ji nei buvo tame festivalyje, nei kokio oficialaus rašto sulaukė, tik paskambinęs režisierius, kažką apie tai pasakęs…

Šis „tarp kitko" paminėtas faktas, žinoma, privertė žvilgtelėt iš kitos, t. y. mūsų pusės: lietuviškas filmas sovietmečiu gavo Kanų festivalio prizą – na, ne pati juosta, bet juk tai ir viso filmo, ir jį pastačiusio režisieriaus įvertinimas! O kokia likimo dovana Grikevičiui, kad kartu su aktoriumi Regimantu Adomaičiu turėjo galimybę dalyvauti šiame festivalyje – bent trumpam ištrūkti iš sovietinio „rojaus"!

Lietuvos kino istorijoje, kaip teigia mūsiškis Kino centras, įrašyta, jog „Faktas" – vienintelis lietuvių filmas, 1981 m. parodytas konkursinėje Kanų festivalio programoje ir pelnęs apdovanojimą už Jelenos Solovej atliktą geriausią antraplanį vaidmenį (http://www.lkc.lt/faktas-1980/).

I.

Kino fondas suteikia galimybę „Faktą" pažiūrėti internetinėje erdvėje; ja pasinaudojau [https://www.kinofondas.lt/filmas/faktas/].

Išties ir po dešimtmečių filmas pasirodė vertas įsižiūrėjimo ir apmąstymo. Taigi: lietuviškas kaimas (gamtos idilė niekur nedingus), 1944-ųjų vasara, šalia kaimo įsikūręs vokiečių lakūnų būrys… Režisūrinis sprendimas ne toks ir banalus: pasakojime susipina kelios perspektyvos – ir asmeninės (skirtingų žmonių požiūriai), ir laiko (veiksmas vyksta „čia ir dabar" bei retrospektyviai – jau po karo liudija, neregimo tardytojo klausinėjami, pavieniai išlikusieji bei baudžiamojoje operacijoje dalyvavę vokiečių kareiviai).

Tai filmas tarsi be pagrindinių veikėjų – įvairūs kaimo „personažai" keičia vienas kitą „scenoje" – kol galiausiai, prieš žiaurųjį nuosprendį, sutelkiami į būrį. Ir turbūt ne Solovej herojė labiausiai patraukia dėmesį – gal ne tiek vaidybos kokybė, kiek siužetinės linijos „romansiškumas" suteikia progą išsiskirti Vaivos Mainelytės vaidinamai Kaziai: ji laukiasi, šalia jos keliametė dukrelė ir vyras (Regimantas Adomaitis), o dar vis prisiplaka iš fronto grįžęs buvęs gerbėjas… Nors netolies vokiečių stovykla ir lėktuvai galingu spiečiu-mi padangėje praūžia, o tarp kaimie-čių (mįslingai) vaikštinėja civiliškai pasirėdęs – iki baudžiamosios operacijos – vokietis Šaknys (Juozas Budrai-tis), bet kaime gyvenimas, regis, teka nerūpestingai: ir flirtukai mezgasi, ir šilko suknias, siuvėjos užbaigiamas, moterys matuojasi… Kasdienio gyvenimo įspūdį kuria ir kaimiečių dzūkiška šnekta – „pabucuok mani", „labų rytų" ir kt.; o filmo poliniškumą stiprina įsiterpianti vokiečių bei norminė lietuvių kalba (į kurią verčiama iš vokiečių ir kuria vyksta postfaktinis tardymas).

Iš pradžių gandas (ant plento susprogdinta vokiečių mašina) atlekia lyg ir be jokios grėsmės; ir kai suvažiavę – motociklais, sunkvežimiais, net tankais – vokiečių kareiviai su pačiu generolu Titelbachu (Donatas Banionis) suvaro visus pievon, atskirdami moteris, vaikus nuo vyrų, spėjimai, nors ir nerimastingi, bet dar su vilties prošvaiste: gal į darbus varys… Susėdusiems kaimiečiams belūkuriuojant, vokiečiai išplėšia namus, į sunkvežimius sukrauna ir daiktus, ir maisto atsargas, net vištas sugaudo… O tada jau kaimo gyventojai suvaromi į trobas, šios padegamos…

Solovej herojei Onai tenka išgyvenusios tragediją ir apie ją liudijančios dalia – mat jos vyras girininkas buvęs prieš tai nušautas – ko gero, partizanų (suprantama – antinacinių), tad ji yra viena iš kelių vietinių, paliktų „už rato", t.y. nenužudytų. (Aprašymuose kai kada minima žudynes įvykus 1944-ųjų birželio 3-ą, kai kada – liepos 3-ą.). Filmas pristatomas kaip dokumentiškai atkuriantis įvykį; istorija fiksuoja, jog gyvi sudeginti 119 kaimo gyventojų, vaikų tarp jų taip pat būta.

Filmas paveikė – ir kaip stiprus meno kūrinys, ir kaip istorinės tragikos liudijimas. Tiesą sakant, negebėjau šiame filme pajusti išsiskiriančio Solovej talento (nors esu žavėjusis ne vienu jos vaidmeniu, tarkim, Nikitos Michalkovo filmuose). Matyt, mūsų kinotyrininkai yra aptarę Kanuose įvertintus jos privalumus, mano įspūdžiai diletantiški.

Tęsinys kituose numeriuose

BALZEKO LIETUVIŲ KULTŪROS MUZIEJUS

10 proc. nuolaida visiems mūsų gintaro karoliams. Užsisakykite telefonu arba internetu.

Muziejuje veikia Genealoginių tyrimų centras.

6500 S. Pulaski Rd., Chicago, IL 60629 · tel. 773-582-6500 · www.balzekasmuseum.org

Marija Aliodija Bareikaitė-Remienė

Mūsų Tėtis (12)

Didžiojo lietuvių tautos egzodo 75-mečiui

Tęsinys. Pradžia 2020 m. kovo 14 d. „Kultūroje"

Iškvietimas

Mano klasė 1949 m. buvo paskutinė gimnazijos laida. Buvau paskutinėje – 8-oje klasėje ir reikėjo ruoštis abitūros egzaminams. Nuoširdžiai vedžiau užrašus, diktuojamus mokytojų. Tačiau emigracija jau kabėjo, ir ji buvo mano ir kitų galvose. Mūsų šeima neturėjo jokių giminių kituose kraštuose, bet Mamytė, nors ir labai liūdėjo dėl sūnaus mirties, keliaudavo po kaimus ir ką nors išsikeisdavo buitiniams reikalams pas vokiečius už cigaretes ir kavos pupeles, ką gaudavome iš amerikietiškos UNRRA. Kartą ji nuvažiavo į Frankfurtą ir užėjo į katalikų būstinę, nes ten būdavo daug lenkų lankytojų. Mamytė buvo pramokusi lenkiškai ir galėjo su lenkų tarnautojais susikalbėti. Ji ėmė dejuoti neturinti giminių, ir šeima neturinti kur emigruoti. Jai pasiūlė nevardinį iškvietimą į Ameriką pas kataliką ūkininką. Buvo sunku patikėti, kad tokia laimė mums nusišypsojo, bet ji gavo kažkokius popierius. Iškvietimas buvo visai keturių asmenų šeimai ūkio darbams.

Padėjau savo gimnazijos užrašus į šoną ir ėmiau ruoštis kelionei į Ameriką. Tiesa, savo užrašus palikau net keliems draugams, kuriems teko laikyti abitūros egzaminus. Sutiktas gimnazijos direktorius man ne kartą sakė geriau ruoštis egzaminams, o ne važiuoti į tą Ameriką. Gimnazijos baigimo atestatą, kurį man vėliau atvežė draugė į Čikagą, gavau be egzaminų.

Teko palikti išvaikščiotus stovyklos takus, „meilės alėją", atsisveikinti su mokytojais ir savo nerūpestingu gyvenimu. Prasidėjo savarankiškas gyvenimas – vargai ir ašaros. Vasario mėn. gale buvo sudarytas specialus emigrantų traukinys (lenkų, latvių, estų, lietuvių), kuris visus atvežė į Bremeno uostą. Bremene su visa manta mums teko praleisti dar tris savaites, nes paaiškėjo, kad mūsų laivas skirtas vykstantiems į pietines valstijas – Luiziana, New Orleans. Teko laukti. Pereinamosios stovyklos gyvenimas nebuvo malonus, bet visi turėjome viltį, kad pagaliau tas netikras gyvenimas baigsis. Tačiau niekas negalvojo, kiek dar vargo mūsų laukia svetimame krašte. Maistas buvo labai blogas ir jo nebuvo daug. Bet aš buvau išrinkta ir pakviesta padėti registracijai. Todėl gavau gerą maistą su kitais svetimtaučiais ir galėjau kartais atsivesti savo sesutę Ireną. Prieš išvykstant iš pereinamosios stovyklos mus registravo, tikrino sveikatą, „pudravo" dezinfekciniais milteliais, kad neatvežtume į Ameriką kokių ligų, kad būtume sveiki ir darbingi. Stovėjome eilėse pusryčių, pietų ir vakarienės davinio, o laisvu laiku vyrai aikštėse būriavosi ir vis svajojo apie sugrįžimą į tėvynę. Svajojo ir diskutavo, kuria linkme kryps politika.

Kelionė laivu į Ameriką

Kelionės dokumentai į Ameriką buvo sutvarkyti, jaudinomės, kad pagaliau pradėsime naują gyvenimą. Viena vertus, džiaugėmės, bet nerimavome, kaip gyvensime kitoj pusėj vandenyno, kur viskas bus svetima. Mūsų laukė tolima kelionė. Tolsime nuo Europos kultūros, o svarbiausia – tolsime nuo Lietuvos, nuo savo namų, toliau į nežinią. Gyvendami stovykloje kalbėjome sava kalba, čia buvo branginami mūsų papročiai ir per porą valandų galėjom pasiekti tėvynę...

Prie Bremerhaveno uosto jau stovėjo kariuomenės transporto laivas „General Taylor", kuris buvo paruoštas mus pervežti į kitą pusę Atlanto. Visi jautėme širdgėlą. Koks bus mūsų gyvenimas ir tolesnė ateitis? Visas mūsų likusis „turtas" jau buvo surašytas ir atiduotas į kažkieno rankas. Pasiekus laivą moteris ir vaikus atskyrė nuo vyrų ir tėvų. Laivo salė buvo didelė, bet joje vietos buvo labai mažai, nes viską užėmė siauros trijų aukštų lovos. Mamytė gavo apatinę lovelę, sesutė Irena – vidurinę, o aš – viršutinį gultą. Iki pavakario laivas buvo pakrautas naujų emigrantų. Uoste matėsi daug didelių, įvairios paskirties laivų. Tą patį vakarą gavome gerą kareivišką vakarienę ir po apelsiną. Kitos dienos rytą pasigirdo laivo sirenos storas, sodrus kaukimas, pranešantis apie išvykimą.

Keleiviai rinkosi ant denio atsisveikinti su Europos kontinentu. Laivo keliautojus sudarė įvairių tautybių emigrantai. Galvoje sukosi įvairios mintys. Plauksime per vandenyną į svetimą šalį. Kažin ar kada nors sugrįšime į tėvynę, o gal niekad...

Laivas plaukė Šiaurės jūra. Vanduo ramus. Buvomatyti aukšti, statūs Anglijos krantai. Laivą lydėjo jūros paukščiai. Tvarką ir švarą laive palaikė patys keleiviai. Laivo policiją sudarė įvairių keliaujančių tautų vyrai. Kiek paplaukus visi vyrai pagal nustatytą tvarką, ne vyresni kaip 55 metų, buvo paskirti į darbus. Tėtis ir dr. Antanas Lipskis buvo paskirti dažyti laivo denius. Laivas buvo labai didelis ir turėjo denių kiekviename aukšte.

Prie pereinamosios stovyklos vartų, Brėmenas, 1949.
K. Kalendros nuotrauka, LNM

Antrą kelionės dieną pasiekėm vandenyną. Laivo palydovai – jūrų paukščiai po trijų kelionės dienų paliko mus ir grįžo arčiau kranto. Tolumoje vandens paviršiuje buvo matyti nardančios didelės žuvys.

Maistas laive buvo vienodas, neįprasto skonio. Po pirmos dienos vandenyne beveik visi keleiviai pradėjo sirgti jūros liga ir į maistą negalėjo net žiūrėti. Tėtis ir aš nesirgome, teko globoti Mamytę ir sesutę Ireną. Jos abi susikibusios vos judėjo ir nieko nevalgė. Aš joms atnešdavau apelsinų, kad nors kiek palengvėtų jųdviejų gyvenimas. Sunkiai sergančių tvarkdariai neleido išeiti ant denio pakvėpuoti grynu oru. Vaizdas buvo klaikus. Tėvelio bendradarbis dr. Antanas Lipskis irgi sunkiai sirgo jūros liga ir vis kartojo, kad į Lietuvą negrįš laivu, o lėktuvu.

Kelionė laivu iki New Orleans užtruko dvi su puse savaitės. Dienos buvo ilgos, nuobodžios ir daugeliui neramios. Laive buvo laiko apmąstymui apie prabėgusius metus stovykloje, apie gimnaziją bei skautavimą. Supratau, kad turėsiu būti šeimos galva. Abu tėveliai labai sunkiai sutiko sūnaus mirtį ir taip pat sunkiai skyrėsi su jo kapeliu, palikdami jį svetimame krašte. Nuolat turėjau tėvelius raminti ir užimti, ir tada sau pasižadėjau kada nors broliuko palaikus perkelti prie tėvelių. Po kiek metų savo pažadą įvykdžiau.

Laive sutikau daugiau lietuvių. Susipažinome ir dalijomės įspūdžiais, mintimis, nostalgija. Sutikau dvi seseris Gedminaites, kurios keliavo su tėvais į Čikagą. Susitikdavome ant denio, prie mūsų prisidėjo keli vyrukai, ir nutarėm laive organizuoti Lietuvių dieną. Ėmėm repetuoti tautinių šokių ratelį. Neturėjome tautinių rūbų, bet tai mūsų ryžto nesumažino. Kai pasklido garsas apie Lietuvių dieną, atsirado keli balsingi vyrai, prisidėjo moterys ir susidarė dainų vienetas. Programa atrodė visai neblogai. Pagaliau reikėjo pranešti laivo kapitonui ir vadovybei ir gauti leidimą vienos dienos popietei. Viskas pavyko puikiai.

Porą savaičių nieko nematėme, tik tamsią jūrą, ypač ji man baisiai atrodė naktimis, nors danguje mirgėjo žvaigždės. Vieną rytą iš tolo pasimatė žemė, laivas mažiau lingavo, ir visi ligoniai staiga „pasveiko", nors dar nebuvo kelionės pabaiga. Artėjome prie Louisiana valstybės. Po to dar gerą pusdienį teko plaukti Mississippi upės žiotimis, kurios atrodė kaip plati jūra, tik jau nelingavo.

Atėjo nauja diena, ir pagaliau laivas sustojo. Prisiminiau, kad Louisiana valstybę Amerika nupirko iš prancūzų, o Alaską – iš Rusijos caro.

Išeinant iš laivo kiekvienas gavome žalią asmens kortelę – dokumentą. Didelėje pastogėje muitinės tarnautojai dar kartą tikrino visus atsivežtus daiktus. Greitai mus surado NCWC (kaip iššifruoti šį pavadinimą, mes nežinojome, žinojome tik tiek, kad tai buvo katalikų organizacija, kuri padėjo atsikviesti pabėgėlius) uniformuota tarnautoja, nes prie krūtinių turėjome prisisegę tos organizacijos ženklus. Tarnautoja mūsų šeimai davė po 8 dolerius ir su visa manta rūpestingai susodino į savo automobilį bei palydėjo į geležinkelio stotį. Stotyje susodino į St. Louis, Illinois, einančio traukinio vagoną. Tapome teisėti Amerikos gyventojai.

Mūsų kelionės galas buvo Brussels miestelis, Illinois valstija. Į Brussels traukiniu teko keliauti visą parą. Sėdėdami traukinyje vėl jaudinomės – kas mūsų laukia?

Traukinys dažnai sustodavo. Skaičiavome gautus dolerius ir gailėjome juos išleisti, nors jau visi norėjome valgyti. Vienoje stotyje traukinys stovėjo ilgiau, todėl nutarėme išleisti drąsiausią ir jauniausią – Ireną apsidairyti. Po pusvalandžio ji grįžo nešina visu maišu apelsinų, už kuriuos sumokėjo tik vieną dolerį. Tai buvo mūsų maistas iki kelionės tikslo Brussels.

Išlipę iš traukinio ėmėm dairytis. Stotyje daug žmonių ir daug įvairių šviesų. Mus, europiečius svetimtaučius, greitai atpažino šeimininkas John Wittman, kuris sudarė mums darbo dokumentus ir suteikė išlaikymo garantijas. Kartu su šeimininku buvo atvykęs miestelio klebonas, kuris gerai kalbėjo vokiškai ir kuris padėjo susikalbėti. Šią nedidelę kaimo vietovę sudarė vokiečių kilmės gyventojai katalikai. Kaimo viduryje stovėjo katalikų bažnyčia. Mūsų iškvietėjas – šeimininkas nebuvo paprastas kaimo žmogus, o Illinois valstybės seimo atstovas. Jo žmona – buvusi gimnazijos mokytoja. Tai buvo turtinga šeima, kuri neturėjo įpėdinių, bet valdė vietos paštą, valgyklą ir aludę. Visas kaimo gyvenimas sukosi aplink šį turtuolį.

Svetimas kraštas. Esame vieni tarp svetimų. Nežinomi papročiai, svetima aplinka. Balandžio mėn. pietinėje Illinois valstijoje jau buvo tikras pavasaris – labai šilta. Žydėjo gėlės ir sodai. Labai norėjome valgyti, bet niekas nesiruošė mūsų valgydinti. Pagaliau šeimininkas ėmė vaišinti kažkokiu gėrimu, o mes iš mandagumo vis dėkojome ir nelietėm. Pagal paprotį, jei dėkojama, tai ženklas, kad atsisakome. Dairėmės ir stebėjome savo būsimąjį šeimininką, kuriam tikriausiai mes atrodėm juokingi, nes jis visą laiką šypsojosi. Pagaliau visi susėdome prie vieno stalo. Ant stalo padėjo taukuose keptą viščiuką su priedais. Jis buvo nepaprastai skanus, bet mes nemokėjome jo valgyti. Stebėjome ne tik šeimininką, bet ir kunigą. Mums buvo keista, kad mes, paimti kaip darbininkai, valgydavome prie to paties stalo su šeimininkais. Ir taip buvo ne tik pirmą dieną, o ir kasdien. Suprantama, kad pats šeimininkas retai būdavo namie ir retai prie stalo su darbininkais atsisėsdavo. Be mūsų šeimos čia dar dirbo Antrojo pasaulinio karo veteranas Frankis, kuris čia gyveno ir visą savo pensiją praleisdavo tavernoje, pas tą patį šeimininką. Mes visi gavome darbus, buvome sveiki, dar darbingi buvo ir tėveliai.

Nukelta į 8 psl.

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

TOKS LIKIMAS

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Literatūros istorikui, prozininkui, kritikui, vertėjui Juozui Poviloniui šiemet sukaktuviniai metai (1910–1999). Tačiau jis iš tų literatūros žmonių, kurie nedažnai prisimenami. Novelių rinkinys „Nereikalingi žmonės" (1944) buvo lemtingas – sovietinė valdžia įvertino dvidešimt penkeriais metais katorgos, o sugrįžus į Lietuvą jo pavardė viešumoje jau nebuvo minima. Tik artimiausi bičiuliai žinojo J. Povilonį Kaune studijavus romanistiką, vertus P. Hermite'o, P. Moriso, H. Bordeaux, H. de Balzaco ir kitų prancūzų autorių kūrinius, buvus Pasvalio gimnazijos direktoriumi ir kalbų katedros vedėju Lietuvos veterinarijos akademijoje, aktyviai bendradarbiavus tarpukario spaudoje.

Su šiuo įdomiu žmogumi ir kūrėju, gyvenusiu Kaune, palaikėme pastovius ryšius nuo 1988 metų. Tarp jo jaunystės draugų ir bičiulių buvo daug žinomų meno žmonių. J. Povilonio dėka atėjus Atgimimui buvo prisiminta ne viena tautai svarbi asmenybė. Tarp šių eilučių autoriaus užrašų – ir pačiam J. Poviloniui skirtos eilutės.

❍ ❍ ❍

Juozą Povilonį vienas jo bičiulis rašytojas apibūdino kaip literatą, kalėjusį toliausiai už visus. Net Kamčiatką teko pasiekti. Iki okupacijos aktyvus „Židinio", „Naujosios Romuvos", „Dienovidžio", „Ateities", „Pavasario" bendradarbis buvo išleidęs ir originalios kūrybos – jau minėtą novelių rinkinį, taip pat išvertęs iš prancūzų kalbos Henri Bordo dviejų tomų romaną „Užsnigtos pėdos", H. de Balzaco „Trisdešimties metų moterį", Piero Ermito „Pilkąjį poną" ir kt.

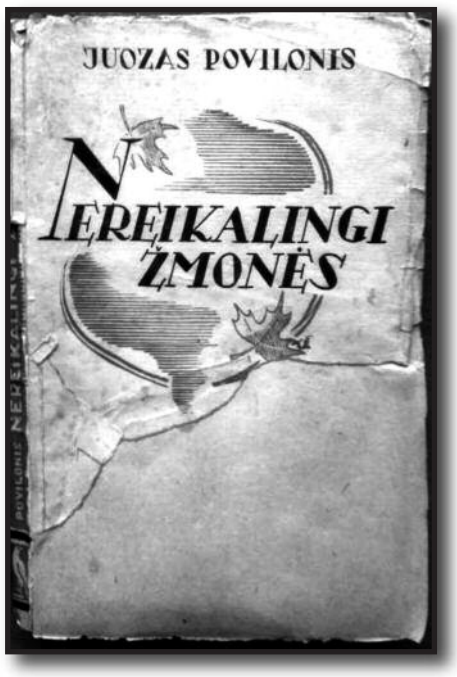

Kai susipažinome, J. Povilonis tvarkė lagerio atsiminimus „Naktys ant Janos krantų". „Kai kas siūlo surinkti ir peržiūrėti plačiai išbarstytus lietuvių rašytojų siluetus", - sakė J. Povilonis. Norėtų grįžti prie jų ir jis pats, tik spartos nebėra. Pasisakiau skaitęs keletą įsimintinų studijų – labai netikėtą Antano Strazdelio siluetą „Sužalotas poeto veidas", „Paskutinį vizitą pas G. Petkevičaitę-Bitę". Atkreipiau dėmesį, kad mūsų pokalbio metu net kelissyk prasprūdo žodis likimas. J. Povilonis ketinęs pratęsti temą apie Bitę, bet pakišo koją likimas – dingo rankraščiai... Teksto apie Strazdelį buvo publikuota tik dalis, deja, per kratas – toks likimas – dingo visi užrašai ir atgaminti jų neįmanoma...

Susitikus 1994-ųjų spalyje, jau specialiai palietėme likimo temą. Kiek ilgesnė pauzė nei paprastai buvo po pirmojo klausimo.

– Ar tikite likimu? – pakartojo J. Povilonis ir susimąstė. O paskui prisipažino: – Labai tiesus ir sunkus klausimas. Jį sprendžia daugelis filosofų. Pavyzdžiui, fatalistai teigia, kad kiekvienam žmogui yra viskas iš anksto nuspręsta ir, kaip jis besikraipytų, vis vien įvyks tai, kas lemta likimo. Žmogaus valia čia niekuo dėta. Prisimenu vieną filosofą, Šopenhauerį, kuris ant savo kapo prašė išrašyti tokius žodžius: „Žiūrėk, iš kapo moja tau mano dvasia, būk vyras ir nesek manimi". Ką reiškia šie žodžiai, kiekvienas pagalvojęs supras ir numatys, kur veda aklas determinizmas. Geriausiai į šį klausimą atsako lietuvis kaimietis: kaip Dievas panorės, taip ir bus. Nors ir čia jau galima įžiūrėti lemties prasmę. Jei likimą suprasime kaip gyvenimo lemtį, kaip visų individo savybių realizavimą, panaudojant visas įgimtas jėgas, – tuomet aš tikiu likimu.

Kas baisiausia buvo lageryje?

Atkaklus ir įkyrus nužmoginimas, prasidėjęs nuo pirmos arešto valandos. Tai – tyčinis psichologinis niekinimas, gąsdinimas ir prievartavimas, kad greičiau sugniuždytų tave, kad paverstų vergu, neturinčiu nei praeities, nei ateities, nemąstančiu. Tai – dešimtmečiais ruošta ir tobulinta komunizmo sistema. Kad kaliniai tą niekšybę visada jaustų ir atsimintų, į politinių kalinių lagerius būtinai prikiša valdžiai paklusnių vagių ir plėšikų. Jie su tavimi gali daryti ką nori. Užsivilkai geresnį drabužį ar apsiavei švaresnius batus, pastebėjęs vagis tuojau atneša kokį nudėvėtą apavą ar nutrintus kiaurus drabužius ir pareikalauja mainyti. Nebandyk prieštarauti, nes nežinai, kada tau suvarys peilį į nugarą. Tokių pavyzdžių buvo ne vienas. Pasiskųsti nėra kam, nes lagerio valdžia eina su jais ranka rankon. O jei gausi siuntinį, neik vienas atsiimti. Pamatę vagys atims. Sykį gavau iš namų vitaminų. Senas prižiūrėtojas, išduodantis siuntinius, man pastūmė vieną dėžutę, sau paėmė tris, sakydamas, kad jam vitaminai labiau reikalingi. Tu su tokiu „sroku" vis tiek iš čia nebeišeisi...

Juozas Povilonis (pirmas iš dešinės) prie savo namų Kaune.
Pasvalio M. Katiliškio viešosios bibliotekos nuotr.

Kas vis tik padėjo išlikti žmogumi?

Jau pirmą dieną pasiryžau į viską žiūrėti iš šono, nesikišti, nesiginčyti ir nemokyti. Apsimesti, kad viskas, kas tavęs tiesiogiai neliečia – yra ne tavo reikalas. Tą mano neutralumą pastebėjo ir vagys. Kaliniai, kurie turėdavo netrukus išeiti į laisvę, atnešdavo man savo uždarbį, šitaip taupydami geresniam drabužiui. „Nors ir atsiklaupęs maldausiu grąžinti, tėvuk, būk kietas ir neatiduok, noriu pasitaupyti... Aš laisvėje nieko neturiu...", – kalbėjo tris kartus teistas vagis, stiprus vaikinas. Po kelių savaičių ateina atsiimti – pralošęs ar pragėręs, o vagių pasaulyje skolon neduodama... Abejingumas visam lagerio gyvenimui ir padėjo išlikti žmogum. Be to, miela žmona, nuolat remdama laiškais ir siuntiniais, palaikė mano dvasines ir fizines jėgas.

Ką gyvenime reiškė draugai, bičiuliai?

Daug reiškė. Pavyzdžiui, aš turiu bičiulį iš gimnazijos laikų. Mes kartu ją baigėm 1932 metais. Apie visas gyvenimo negandas pasikalbam, pasiguodžiam laiškuose, nes jis dabar gyvena Toronte. Kitą bičiulį turiu iš dar senesnių laikų, iš keturklasės. Kai šiandien susitinkam gyvenimo aplamdyti, perkratom visus laimėjimus ir pralaimėjimus, džiaugiamės, kad esam gyvi ir liūdnai paminime gyvenimo žygyje kritusius. Draugystė tęsiasi dešimtmečiais tik tarp tikrų draugų.

Jums direktoriaujant Pasvalyje, ten gyveno ir bibliotekoje dirbo Marius Katiliškis, tuomet dar Albinas Vaitkus. Pats rašytojas gimnazijoj ruoštus literatūrinius vakarus, pažintis su atvykstančiais rašytojais, taip pat vietiniais plunksnos žmonėmis bei išprususiais literatūros mėgėjais labai vertino. Kokį Marių Katiliškį prisimenate?

Su Mariumi Katiliškiu – Albinu Vaitkumi susipažinau „Naujosios Romuvos" redakcijoje 1935 metais. Tada jis vilkėjo kareivio uniformą, nes Kaune kažkokiame dalinyje atliko karinę tarnybą. Jo „Naujojoje Romuvoje" išspausdinti prozos gabaliukai iš Lietuvos kaimo gyvenimo buvo kažkas nauja mūsų beletristikoje. Paties Katiliškio žodžiais tariant, tai buvo jau ne pirmi bandymai. Keletą apsakymų išspausdino „Trimite", „Karyje", o „dabar pabandęs į rimtą žurnalą".

Po keleto metų mes vėl susitikome, šįkart Pasvalyje. Jis dirbo bibliotekininku. Viena Amerikoje gyvenanti kritikė – Violeta Kelertienė – išleido knygą apie Marių Katiliškį, kurioje rašo, kaip aš padėjęs jam bendrauti su Pasvalio literatais. Labai norėjau tą knygą gauti, prašiau pažįstamų iš Amerikos, kad atsiųstų, bet negavau... Pirmą kartą Katiliškį aplankiau bibliotekoje 1942 metų žiemą. Jis sėdėjo nekūrenamoje patalpoje kailiniais apsigaubęs. Kai užsiminiau apie kūrybą, lyg tarp kitko pasakė: „Jei aš turėčiau pakenčiamas sąlygas, kasdien parašyčiau po apsakymą". Tikiu. Paskaitykim jo romaną „Miškais ateina ruduo" ir pamatysime, kad jam lygių nėra. Išėjęs 1969 metais, šis romanas sužavėjo skaitytojus, buvo nutarta jį ekranizuoti. Bet kažkokia pasvalietė parašė laišką kino valdybai, kad gėda taip aukštinti baltaraiščio knygą. Tada ir griuvo visi planai... Jau pirmieji Katiliškio apsakymai „Naujojoje Romuvoje" aiškiai rodė jam šviesų kelią literatūroje.

Kas labiausiai širdin įstrigo iš bičiulystės su Bernardu Brazdžioniu?

Mudu arčiau susidraugavom 1932 metais, ir draugystė tęsiasi iki šiandien. Mane patraukė jo pastovumas, atvirumas, nuoširdumas. Tik man labai jo gaila, kad, atvažiavęs į Lietuvą, nė kiek savęs netausoja. Kas tik kur užsimano, jis niekad neatsisako dalyvauti iki nežmoniško nuovargio. Jo artimųjų žodžiai: „Jis taip išsisemia kartais, kad nebegali miegoti. Sėdi ant lovos krašto iki vidurnakčio ir linguoja galva". Gal už tą jo nuoširdumą ir kiek atlygino garbės daktaro titulas, užlygino tą spragą poezijos posme ir gyvenime:

Niekur neisiu iš tavęs, tėvyne,
Niekur neisiu, motin, iš tavęs.
Tavo skausmas, tavo veidas nusiminęs
Iš visur mane sugrįžt teves.

(„Bėgimas iš tėvynės")

Grįžkime prie likimo temos kiek kitokiu aspektu. Žinau, kad su rašytojais, pabuvojusiais lageryje, susitinkate, pabendraujate. Kazys Jankauskas gan aštriai yra palietęs išeivijos problemą, net pavadinęs išeivius turistais. Kaip jums atrodo, ar plunksnos brolių išvažiavimas iš tėvynės pateisinamas kaip neišvengiama būtinybė? Ar tai – ne išdavystė, jeigu, anot Kazio Jankausko, neturėjusiems aukso nebuvo ko trenktis už okeano?

Išvykimo iš tėvynės niekad nelaikiau išdavyste, jo negalima matuoti aukso trūkumu, tai laisvas psichologinis pasirinkimas. Kai po karo Kauno senamiestyje sutikau „Sakalo" direktorių Antaną Kniūkštą, jo žodžiai buvo: „Pats tai jau galėjai išvykti!". „O jūs negalėjote?"- tiesiai paklausiau. Jis nutilo ir pradėjom kalbėti apie kitus: kas išvyko, kas liko. Nuo tada susitikinėdavome dažnai. Dalijomės viskuo, kol lagery patirtos kančios padarė savo ir jį palaidojom Senavos kapinėse.

Iš tikrųjų galėjau išvykti. Juolab kad vieną dieną sutikau Šiluvoje du panevėžiečius, kurie tikėjosi čia mane rasti: profesorių Jurgį Elisoną ir G. Petkevičaitės-Bitės augintinį, pedagogą ir jos globėją Antaną Kasperavičių, kurie pakrautu sunkvežimiu vyko į Šventąją. Kodėl tokiu, paklausiau, aplinkiniu keliu? „Tai – strategija", – atsakė. Čia turėjo atvažiuoti ir jų šeimos. Jie primygtinai prašė, kad ir aš važiuočiau. „Šventojoj laukia kateris ir visus nugabens į Bornholmo salą", – aiškino. Tačiau aš griežtai atsisakiau, nusprendęs pasilikti ir priimti man likimo skirtą duoklę. Nė kiek nesigailiu. Iki 1950 metų pabaigos dirbau su jaunimu, aš studentus mylėjau, ir jie mane mylėjo. Kai grįžau iš lagerio 1955 metais, Laisvės alėjoje kartą pribėgo mergina ir paklausė, ar ji tikrai savo buvusį dėstytoją matanti? Po to pasakė: „Kai mums auditorijoje pranešė, kad jūs jau neateisit, patikėkit, visos verkėm...". Argi galima tokį jaunimą palikti ir iš baimės bėgti į nežinią? Tai tik vienas epizodas, o jų buvo daug.

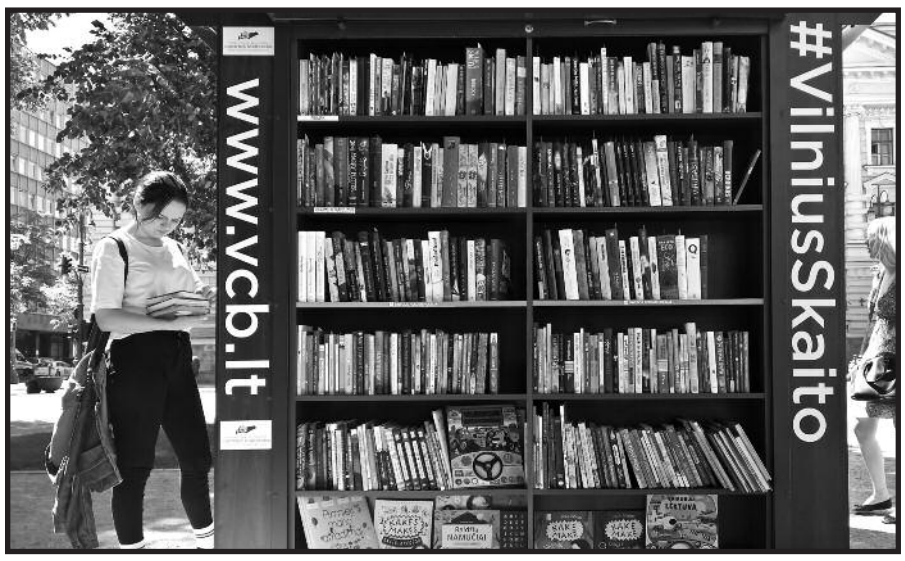

„Vilnius skaito“ vėl atsivers vilniečiams ir miesto svečiams. Nuotraukos iš interneto

„Vilnius skaito“ – jau trečiąsyk

Ieva Marija Mendeikaitė

Prieš keletą savaičių internete pastebėjau džiugią žinią – į Vilnių jau trečią kartą grįžta akcija „Vilnius skaito”. Tai tiesiog puiki žinia visiems literatūros mėgėjams bei tiems, kurie šiais neramiais laikais norėjo tiesiog išeiti į lauką ir prie puodelio kavos ramiai perskaityti ar pavartyti patikusią knygą.

Ši žinia dar puikesnė tiems, kurie nežino, kokią knygą vis dėlto norėtų perskaityti, o gal tiesiog pagaili laiko ieškojimams ar knygynų, bibliotekų lankymams. ,,Vilnius skaito” suteiks galimybę tiesiog iš šalia stovinčios knygų būdelės pasiimti sau tokį skaitinį, kuris tikrai neapvils, mat čia sudėtos ne tik laiko patikrintos klasikinės, bet ir naujos, literatūrinius laimėjimus pelniusios knygos. Na, o jeigu ir tai nepadės apsispręsti – visuomet bus galima rasti imponuojančio žmogaus, dažniausiai kultūrinio ar visuomeninio veikėjo, rekomendacinį skirtuką, žymintį, kad šis žmogus savo rekomendaciją skiria šiai ar kitai knygai. Taip daugelis galės atsirinkti būtent tai, ko norės ir kas bus tikrai naudinga, o mažų mažiausiai – nenuobodu.

Nuo birželio 1 dienos veiksianti skaitykla po atviru dangumi vilniečiui ar miesto svečiui nekainuos nė cento. Bus galima tiesiog ateiti, pasirinkti knygą, prisėsti ant greta pastatytų sėdmaišių ir mėgautis ramia popiete su knyga. Tiesa, nusprendus pabaigti skaitymo seansą, reikėtų nepamiršti knygos padėti ten, iš kur ji buvo paimta, kad ne tik jūs, bet ir kiti miestiečiai galėtų džiaugtis savo naujais atradimais ir literatūrinėmis kelionėmis.

Nuo pat ryto skaitykloje vyks kūrybinės dirbtuvės, spektakliukai, susitikimai su mylimais knygų herojais ir jų autoriais, bus dalinamos dovanėlės – visa tai sostinės vaikams dovanos leidykla „Alma littera” ir „Flintas”. Skaityklos atidarymo vakarą vyks net du renginiai vyresnei auditorijai. Knygos „Vilniaus atminties punktyrai” autorė Gabija Lunavičiūtė su savo knygos herojais, Vilniaus senbuviais, papasakos apie Vilniaus atradimus, sudėtus į knygą. O kelionių mylėtojus, tikimės, diskusijai suburs du kelionių knygų autoriai – Liudas Dapkus („Žuvis, kuri supainiojo duris”) ir Gabrielė Štaraitė („Apie Afrikos žmones ir žvėris”), kurie papasakos, ar kelionių knygos įgauna kitą prasmę, kai koronavirusas visus uždarė namuose ir Lietuvoje.

Projekto organizatoriai tikisi, kad skaitykla, įsikūrusi gryname ore, atviroje erdvėje, šią vasarą bus viena saugiausių laisvalaikio leidimo vietų sostinėje. Skaitykloje bus laikomasi visų būtinųjų reikalavimų lankytojų saugumui užtikrinti. Tai paskatino daugelį leidyklų ir autorių savo naujas knygas pristatyti šią vasarą būtent #VilniusSkaito skaityklos erdvėje. Vien birželio mėnesį skaitykloje turėsime apie penkiolika renginių skirtingoms amžiaus grupėms, skirtingų skonių skaitytojams. Naujas knygas pristatys, apie jas pasakos šie autoriai: Jurga Tumasonytė, Linas Kojala, Kristijonas Kaikaris, Jolanta Vilkevičiūtė, Jaroslavas Melnikas, Akvilė Kavaliauskaitė, Andrius Navickas, Donatas Kantakevičius. Šių metų naujieną – Lotynų Amerikos literatūros lentyną – pristatys knygų apžvalgininkas Audrius Ožalas, Dovilė Kuzminskaitė ir Benas Arvydas Grigas.

Planuojami vasarą renginiai vaikams, šeimoms, Hario Poterio mėgėjams. Liepos mėnesį numatytas garsios menininkės Fridos Kahlo knygos pristatymas su teminiu vakarėliu. ,,Atsižvelgiant į pasaulio aktualijas, šiais metais skaitykloje, be įprastinių, turėsime stiprią psichologinės ir savipagalbos literatūros lentyną su visa reikalinga informacija žmonėms, stokojantiems pagalbos. Ją renkame konsultuojantis su šios srities profesionalais. Žinome, kad karantinas, pandemija ir jo padariniai turėjo įtakos daugeliui žmonių, jų emocinei būklei, todėl tikimės, kad skaityklos ,,Vilnius skaito” lentynose žmonės atras sau reikalingą šiuo metu knygą ar paskatinimą kreiptis į specialistus”, – apie skaityklos naujienas pasakojo projekto iniciatorė Jurga Mandrijauskaitė-Ruškienė.

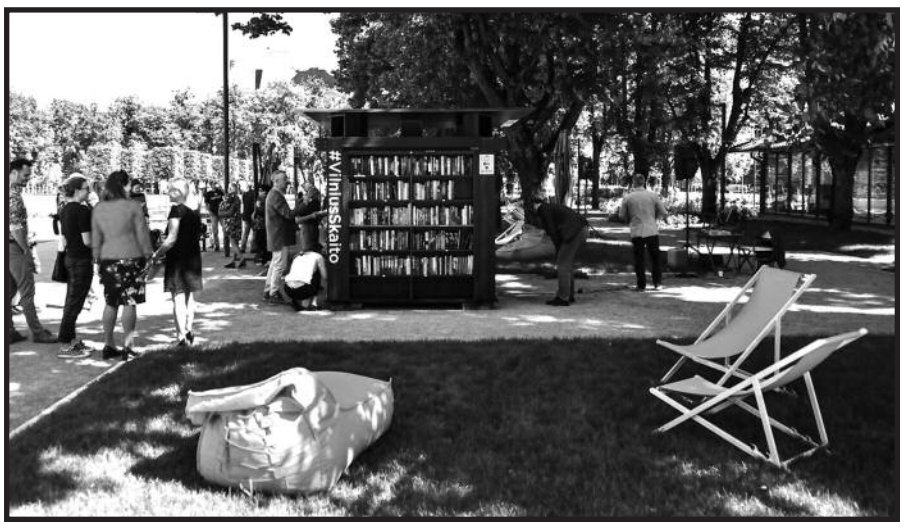

Tiesa, ši džiugi žinia Vilniaus skaitytojus pasiekė jau praėjusių metų žiemą, kai buvo nuspręsta, jog prekybos centre ,,Europa” galėtų būti įkurtas dar vienas, kiek mažesnis, bet lygiai toks pats kokybiškas ,,Vilnius skaito” filialas. Naujoji „Vilnius skaito” skaitykla „Europoje” veikė ir toliau veiks neribotą laiką, kiekvieną dieną prekybos centro darbo metu – nuo ankstaus ryto iki 21 val. „Europos” generalinės direktorės Rasos Vileikytės teigimu, naujoji skaitykla prekybos centre įkurta siekiant lankytojų patogumo. „Pasibaigus šiltajam sezonui, anksčiau lauke veikusios „Vilnius skaito” skaityklos turėjo užsidaryti, tačiau žmonių noras jaukiai prisėsti ir pasilepinti skaitymo malonumais renkantis lig šiol dar neatrastas knygas išliko. Savo ruožtu prekybos centras „Europa” visada suinteresuotas savo lankytojams suteikti maksimalų komfortą, todėl nuo šiol vertinga literatūra čia bus lengvai pasiekiama nemokamai – nesvarbu, rytą ar vakarą, per pietų pertrauką ar prieš verslo susitikimą”, – sako R. Vileikytė.

Kaip ir kitose „Vilnius skaito” skaityklose, knygas „Europoje” galima skaityti vien skaityklos erdvėje, antrajame prekybos centro aukšte – siekiant užtikrinti skaitytojų patogumą, čia pastatyti minkšti krėslai, šviečia toršerai. Naujoji „Vilnius skaito” skaitykla „Europoje” yra išskirtinio formato, mat jos lankytojams siūloma 100 kruopščiai atrinktų literatūros kūrinių. „Atrinkinėdami literatūrą šiai naujajai skaityklai siekėme, kad į lentynas patektų tik pačios geriausios per pastaruosius metus Lietuvoje išleistos knygos – įvertintos prestižinėmis premijomis užsienyje, patekusios į įvairių Lietuvoje vykstančių geriausių knygų rinkimų sąrašus, taip pat bibliotekų ir knygynų geidžiamiausių knygų sąrašus”, – pasakoja „Vilnius skaito” projekto organizatorė Jurga Mandrijauskaitė-Ruškienė. Dalį knygų skaityklai padovanojo projekto partneriai – knygynų tinklas „Vaga”, dvi skaityklos lentynas užpildęs psichologine literatūra, ir leidykla „Baltos lankos”, padovanojusios naujausios grožinės literatūros.

Pagal specialiai sudarytą knygų sąrašą dovanų skaityklai pažėrė ir prekybos centras „Europa” – lentynas užpildė knygomis apie klimato kaitą ir ekologiją, įvairių žanrų grožinės ir negrožinės literatūros knygomis, vaikams ir paaugliams skirta literatūra, taip pat aktualiomis knygomis anglų ir rusų kalbomis. „Vilnius skaito” projekto tikslas – skatinti skaitymą kaip patrauklią laisvalaikio formą, kartu atkreipiant skaitytojų dėmesį į pačias vertingiausias, kokybiškas knygas. „Mūsų skaityklose knygos visada būna naujos, aktualios, atrinktos knygų žinovų, jų būna daug ir labai įvairių, todėl per šiuos metus „Vilnius skaito” projektas tapo toks mėgstamas vilniečių ir miesto svečių. Neretas būtent mūsų skaitymo erdvėse iš naujo atrado skaitymo džiaugsmą, naujus mylimus autorius. Asmeniškai džiaugiuosi matydama vis daugiau skaitančių šeimų, propaguojančių šią laisvalaikio formą su savo vaikais. Didėjantis atvirų skaityklų skaičius rodo, kad tai mūsų miestui yra reikalinga”, – sako J. Mandrijauskaitė-Ruškienė.

Ir ne tik reikalinga, bet ir labai naudinga. Galbūt net tiems pakeleiviams, kurie knygų nemėgsta ar mano, jog vis negali rasti laisvo laiko prisėsti paskaityti, kadangi tokie filialai gali įkvėpti paimti ir pradėti skaityti čia ir dabar. Galbūt laukiant draugo, kolegos ar šiaip šmirinėjant miesto gatvėmis. Patrauklūs knygų viršeliai socialinio skaitymo pasiilgusiam miestiečiui tikrai kris į akį. Vis dėlto norėsis ateiti ir patyrinėti, kas, kaip ir kodėl, galbūt pavyks išsirinkti knygą, atsiversti pirmą puslapį, o visa kita eis savaime. Ir taip Vilnius galės ir toliau vadintis skaitančiu miestu.

Mūsų Tėtis

Atkelta iš 6 psl.

Amerikoje kiekvienas bandėme susirasti darbų, o jaunus vyrus susėmė, ir jie turėjo atlikti privalomąją karo tarnybą. Tuo metu vyko Amerikos ir Korėjos karas, ir ne vienam teko pajusti karo kvapą. Vienas mano klasiokas iš Hanau išvyko tiesiai į Romą ir buvo įšventintas kunigu; klasiokė Zita Savickaitė tapo vienuole (kartu su mano sesute), Antanas Sužiedėlis tapo profesoriumi. Vyrai, baigę karo tarnybą, galėjo nemokamai tęsti mokslą universitetuose ir dauguma tapo inžinieriais. Merginos vienos mokėsi, kitos ėmėsi įvairaus darbo, kūrė lietuviškas šeimas, jungėsi į lietuviškas parapijas, į Lietuvių Bendruomenę, dalis nuplaukė su svetimųjų minia.

Emigranto gyvenimas sunkus, ypač neturint nei giminių, nei pažįstamų. Gyvenime yra kančių, negandų, skausmų, bet tik gyvenimo pabaigoje supranti, kad išlikai todėl, kad nepasidavei. Kiekvieną gyvenimo įvykį reikia vertinti kaip išskirtinį.

Gyventi – tai norėti, o norėti – tai kentėti. Visko teko patirti palikus namus ne savo noru, neplanuojant. Viską sugriovė antroji sovietų okupacija. Tėvai išvyko ne duoneliauti, o su mintimi greitai grįžti į savo paliktus namus ir tęsti normalų gyvenimą, bet atsitiko kitaip.

Tęsinys kitame numeryje